

MARTIN HAMPL

VÝZKUMNÉ TRENDY V SOCIÁLNÍ GEOGRAFII *)

M. Hampl: *Research Trends in Social Geography*. – Geografie – Sborník ČGS, 103, 4, pp. 437 – 444 (1998). – The article discusses changing research orientations in contemporary human geography. Emphasis is given to diversification of concepts and approaches in post-positivistic geography. General tendencies in contemporary orientations in human geography affect strongly current developments in the Czech social geography. Due to dramatic changes in the Czech society after the political changes of 1989, the Czech geography has been confronted with a new great theme of „geography of societal transformation“. In this context, however, some critical remarks must also be made: an one-side „import“ of concepts and approaches from social sciences, further weakening of specificity of human geography, and a new emphasis given to differences between physical and human geography.

KEY WORDS: paradigms in human geography – geography of societal transformation – subject of human geography.

1. Úvod

Obecná orientace výzkumného zaměření každé vědy v její určité vývojové etapě je obvykle chápána jako organický komponent paradigmatu dané vědy. Americký metodolog vědy Kuhn (1962) chápal paradigma jako určitý aktuální vzor toho, jak se v dané době „dělá věda“, vzor založený na dominanci určité teorie, vůdčí školy, charakteristických poznávacích přístupů i postupů, hlavních výzkumných témat atd. Tento termín se rychle ujal ve většině věd včetně geografie. Ne vždy je ale možné hovořit o dominanci určitého paradigmatu. Zvláště v předmětově složitých oborech, a tedy zejména ve vědách společenských nebo environmentálních, existují alternativní poznávací koncepce a různé směry výzkumu. To v podstatě platí i pro současnou sociální geografii v jejím širokém vymezení, tj. jako geografii člověka, resp. společnosti. Různorodost současných přístupů a výzkumných směrů lze snad „zastřešit“ běžně používaným termínem post-positivistická (sociální) geografie, nikoliv však integrovat do jediného paradigmatu. Přesto je možné zdůraznit alespoň dva sjednocující rysy post-positivistických směrů vývoje sociální geografie. Prvým je kritické nazírání na předchozí dominantní pozitivistické paradigma geografie jakožto prostorové vědy. Pozitivistickým přístupům je vytýkán jak přílišný objektivismus a absence zájmu o klíčovou úlohu aktivních subjektů ve společenské realitě, tak povrchní empirismus neumožňující hlubší pochopení podstaty organizace společnosti. Přestože je tato kritika nepochybně oprávněná, lze ji považovat v řadě ohledů za jednostrannou. Samotná redukce kvalitativní heterogenity geografické reality na pouhé prostorové struktury byla v první řadě nepřiměřeným redukcionálním, a proto „musela“ skončit

---

*) Příspěvek byl přednesen na sjezdu České geografické společnosti v Praze dne 30. června 1998.

neúspěchem. Zdá se tedy, že vážnější chybou bylo nedostatečné využití způsobů aplikace pozitivistických přístupů, než jejich obecné přijímání.

Druhým obecným rysem současných směrů v sociální geografii je jejich vstřícnost vůči sociálním vědám, resp. přímá integrace do jejich rámce. Důsledkem tohoto posunu je i zmíněná diverzifikace výzkumných směrů a vytváření alternativních paradigmat v současné sociální geografii po vzoru sociologie, resp. sociálních věd obecně. Přínosy této koncepční přeměny spočívají v prvé řadě ve zvýraznění problémové orientace studia a v navazujících snahách o nalézání řešení sociálních nerovnováh nebo konfliktů v jejich územních dimenzích. To dále přispívá k rozvoji interdisciplinárních přístupů v hodnocení společenské problematiky. Na druhé straně ovšem dochází i k přejímání tradičních „nevýhod“ sociálních věd jako je přílišná spekulativnost, ideologizace a snahy o normativní posuzování reality, snahy buď nedostatečně empiricky podložené nebo empiricky neověřitelné. Z obecné úrovně je pak oprávněné kritizovat totéž co v dřívějších etapách vývoje sociální geografie, a tedy jednoznačnou dominanci idejí přebíraných z jiných věd nad vytvářením a rozšiřováním idejí vlastních.

2. Hlavní směry a témata studia

Postupující transformace sociální geografie v „čistou sociální vědu“ se promítá i v její vnitřní koncepční strukturaci. Na jedné straně se zde uplatňuje tradiční sociologická polarizace strukturalistických a voluntaristických přístupů, na straně druhé pak polarizace přístupů radikálních, zaměřených na změnu společenského řádu a přístupů umírněných, snažících se o postupné „vylepšování“ společenské organizace na základě relativně objektivního poznání příčin sociálních nerovnováh a stanovení návodů k jejich překonávání. Druhý typ polarizace byl ve vývoji post-pozitivistické geografie nepochybně rozhodující. Může být spojován s formováním dvou významných směrů označovaných jako radikální geografie a jako humanistická geografie. V prvním případě jednoznačně převládly neomarxistické přístupy a odpovídající kritický přístup v analýzách moderního kapitalismu. Značný ohlas vyvolaly zejména práce Harveye „Social justice and the city“ (1973) a „The limits to capital“ (1982). Silné vazby zde byly na politickou ekonomii, aplikace pak převažovaly v oblasti ekonomické a politické geografie. V rámci humanistické geografie byly výzkumné zájmy různorodější. Směřovaly jak k přeměně koncepce behaviorální geografie (Gold, Goodey 1984), tak k strukturalismu nebo realizmu (Sayer 1984). Silný byl i důraz na historickou geografii (Tuan 1976) nebo na tzv. „welfare geography“ (Smith 1977). Filosofický pluralismus současné sociální geografie (Johnston a kol. eds. 1994, s. 260) je navíc v posledních letech dále prohlubován nástupem post-modernizmu (Dear 1988). Zdařilý přehled formování hlavních směrů post-pozitivistické sociální geografie podává zejména Cloke a kol. (1991).

Spíše než výčet názvů mnohých směrů charakterizuje však současnou sociální geografii volba výzkumných témat. V obecné úrovni lze zdůraznit alespoň tři posuny v tematické orientaci. Za prvé je to posun od „geografie jevů“ ke „geografii problémů“. Nerovnoměrný regionální vývoj, důležitost regionální politiky, globální polarizace ve smyslu koncepce jádra a periferie, etnické a náboženské konflikty nebo vnitroměstská segregace, to jsou dnes atraktivní výzkumná témata. Díky této orientaci se v průběhu posledních desetiletí výrazně zvýšila diagnostická funkce geografie. I když je přirozeně zájem geografie soustředěn na územní aspekty studovaných problémů zůstávají

však tyto problémy ve své podstatě záležitostí společenské organizace. Je proto otázkou diskuse, jak dalece může sociální geografie přispívat k vytváření návodů specificky ekonomické, sociální nebo politické povahy. Potřeba integrálních sociálních přístupů ovšem nepochybně roste v důsledku výsostně systémové povahy společenské reality, takže se oprávněně zvyšuje i interdisciplinární charakter sociálněgeografických výzkumů. Přesto však bez výraznější specifikace geografických přístupů nemůže být jejich uplatnění v integrálních hodnoceních úspěšné. Přitom otázky typu „nerovnoměrného územního vývoje“ by mohly být právě geografii hlouběji objektivizovány namísto jejich laciného označování za geografickou formu sociální nespravedlnosti.

S důrazem na problémovou orientaci souvisí i druhý důležitý zájmový posun, tj. posun ke studiu subjektů územního vývoje, forem geografické organizace těchto subjektů a jejich úlohy v rozhodovacích procesech. Je možno také hovořit o přechodu od „geografie objektů“ ke „geografii subjektů“. Dynamicky se rozvíjí geografie veřejné administrativy a veřejných financí (Bennett 1980), geografie voleb (Taylor, Johnston 1979), studium nových – flexibilních – forem územní dělby práce s důrazem na geografickou organizaci velkých korporací (Dicken, Lloyd 1990, Massey 1984) aj. Snad nejvíce prací se vztahuje k regionální politice a možnostem i formám ovlivňování regionálního rozvoje (Albrechts a kol. 1989). Zájem o institucionální poměry a vytvářená pravidla hry – ať již jde o makroekonomickou nebo regionální politiku – často převažuje nad sledováním reálného regionálního rozvoje. Navíc složitý systém sociální a regionální politiky, vybudovaný v etapě tzv. státu blahobytu, ztěžuje odlišení úlohy přirozených (živelných) a regulativně ovlivněných tendencí v regionálním vývoji.

Konečně zvláštní zdůraznění je nutno přisuzovat rozvinutí studia rádo-
vostní/měřítkové diferenciacie geografických systémů ve vazbě na vývojové – zvláště integrační – procesy. Právě tato rozlišovací dimenze může přinést zásadní obohacení sociálně vědního poznání, neboť vyjadřuje podstatu geografické strukturace společnosti, diferenciaci i spolupůsobení organizací lokálních, regionálních, národních i globálních. Nepochybným impulsem takto orientovaných sledování byla na jedné straně zdůrazňovaná globalizace společenských změn a formování nadnárodních ekonomických i politických celků, na straně druhé pak asynchronní průběh ekonomických, politických a socio-kulturních integračních tendencí na dílčích měřítkových úrovních. Známa je práce Taylora (1981) podtrhující rozdílnou dominanci společenských procesů na lokální, národní a globální úrovni. Množství prací zvláště v britské geografii bylo pak věnováno dopadům globalizačních tendencí na úrovně lokální. Koncepční nejasnosti debaty o vztahu globálního – lokálního zajímavě diskutoval Sayer (1991). V poslední době se však již objevují práce o limitech globalizace a o vnitřní nerovnoměrnosti tohoto procesu (Holmen 1997). Do popředí zájmu vystupuje pochopitelně otázka globálního řádu a jeho dalšího vývoje. V tomto ohledu je nejvíce přijímána koncepce polarity jádro – periferie, a tedy koncepce hierarchického – nerovnoměrného – globálního rozdělení moci a bohatství, byť s přiznáním možného oslabení této polarity prostřednictvím posilování tzv. semiperiferie (Wallerstein 1979, 1984).

3. Změny orientace české sociální geografie

V kontextu vývoje světové sociální geografie bylo studium v České republice v řadě ohledů značně opožděné v důsledku dlouhodobé politické izolace i v důsledku nepřirozeně utvářené společenské reality samé. Současné období

90. let znamená proto zásadní přeměnu výzkumné orientace naší sociální geografie. Tato proměna je na jedné straně charakterizována přejímáním obecných témat výzkumu s odpovídajícím důrazem na jejich problémové a zároveň zvýrazněné společenské vymezení. Na straně druhé jsou výzkumná témata bezprostředně odvozována od specifik našeho současného společenského vývoje, od unikátní povahy post-totalitní transformace. Podobně jako geografie v jiných bývalých socialistických zemích, tak také naše geografie tím získává velké výzkumné téma, téma i mezinárodně vysoce atraktivní, téma, které lze označit termínem „geografie společenské transformace“.

Dramatické transformační změny a vznik nových problémů i reálných procesů pochopitelně způsobily zvýšenou potřebu monitorování celkového vývoje na jedné straně a analýzy parciálních problémů na straně druhé. Mnohé práce jsou proto buď převážně popisné nebo příliš specializovaně zaměřené. Týká se to zejména nových jevů jako je mezinárodní migrace, přeshraniční spolupráce, nezaměstnanost, funkční přeměna centrálních částí velkých měst apod. Objevují se však i snahy o integrální postižení společenské transformace v rámci interdisciplinárních forem výzkumu (např. Pavlík a kol. 1996) nebo geografické organizace transformačních procesů (např. Hampl a kol. 1996). Systematická geografická hodnocení diferenciací společenského vývoje mohou sloužit potřebám decizní sféry, koncipování regionální politiky apod. Na zvláštním významu nabývá i účast geografů při vytváření zásad naší regionální politiky podle principů EU. V návaznosti na studium regionálního vývoje a formování regionální politiky je sledována i široká problematika územní administrativy a postupného utváření soustavy územní samosprávy. I v této sféře byla a je účast geografů významná: ať již se jednalo o vymezení obvodů tzv. pověřených obecních úřadů, o návrhy samosprávných krajů, či aktuální problémy fungování malých obcí. Nadále ovšem zůstávají otevřené otázky celkového uspořádání a hierarchické proporcionality územní správy a samosprávy, budoucnosti okresů atd. Geografické studium územní administrativy v České republice bylo díky mezinárodním projektům bezprostředně napojeno na činnost komise IGU „Geography and Public Administration“ a vyústilo do několika významných publikací (Dostál a kol. 1992, Barlow a kol. 1994a, 1994b). Významné sociálněgeografické aktivity je konečně nutné spojit i s oblastí ekologické problematiky, která je v podmínkách České republiky mimořádně závažná. Také tato orientace přispívá k rozvoji interdisciplinárních výzkumů. Převažují zde regionální studie, rozsáhlý a systematický dlouhodobý výzkum se pak týká vývoje využití ploch v celé republice. Výsledky tohoto výzkumu mají i značný mezinárodní ohlas, neboť se mimo jiné opírají o unikátní – velmi pracně vybudovanou – datovou základnu (viz např. příspěvky českých autorů ve sborníku Simmons, Mannion, eds. 1995).

Důsledky transformačních procesů se ovšem promítly i do sféry institucionálního zabezpečení a pracovní náplně geografických pracovišť samotných, a to nejednoznačným způsobem. Na jedné straně lze konstatovat mnoho pozitivních skutečností jako je rozvoj regionálních univerzit, rostoucí počty studentů geografie a zejména řádové zvýšení mezinárodních kontaktů i přímé spolupráce se zahraničními pracovišti. Zvýšila se rovněž publikační aktivita, a to v prvé řadě v zahraničních časopisech či monografiích. Nepochybným úspěchem české geografie bylo uspořádání regionální konference IGU v Praze v r. 1994 spojené s řadou dalších mezinárodních seminářů organizovaných podle jednotlivých komisí IGU. Renomé české geografie bylo posíleno i speciálním číslem časopisu *GeoJournal* (č. 32.3., 1994) věnovanému výsledkům české a slovenské geografie. Na druhé straně došlo k zrušení Geografického

ústavu AV, což znamenalo další omezení naší tradičně „kvantitativně poddimenzované“ geografie, zvláště pak geografie sociální. Všeobecně obtížné ekonomické poměry našeho vysokého školství pak rozhodně k rozvoji geografie nepřispívají. Atraktivita povolání mimo vědu a školství způsobuje odliv mladých talentů, což spolu se slabým současným zastoupením střední generace může ohrozit celý obor z pohledu perspektivního.

4. Závěrečné poznámky

Charakterizovaný přenos výzkumných zájmů sociální geografie na klíčové otázky společenské organizace nepochybně přinesl řadu pozitivních změn a všeobecné obohacení geografického poznání. Zvláštní význam je oprávněné přisuzovat zvýraznění problémových a interdisciplinárních přístupů. Přesto je nezbytné konstatovat přetrvávání obecných nedostatků geografického studia, z nichž na prvním místě je možno uvádět závislost na vnějších myšlenkových vzorech, a s tím spojenou nevyhraněnost i nevyjasněnost předmětové specifičnosti geografie. Jednostranný posun sociální geografie k sociálním vědám navíc prohlubuje vnitřní dualitu geografické vědy, a tedy vzájemné odcižování sociální a fyzické geografie. Často proklamovaná syntetizující schopnost geografie, jakožto komplexní environmentální vědy, je tudíž nejen nerealizována, nýbrž v řadě ohledů i popírána.

Ilustrací předchozích všeobecných výhrad může být studium naší současné společenské transformace. Toto studium lze koncipovat dvojím základním způsobem: buď se jedná o transformaci geografické organizace společnosti, anebo o geografickou diferenciaci průběhu a úspěšnosti vnitřní – a tedy nikoliv geografické – transformace ekonomické, politické a sociální. Oba tyto rozdílné přístupy nejsou obvykle rozlišovány, přičemž všeobecně převládají přístupy druhého typu. Geografická struktura je tudíž chápána jako relativně statické prostředí, v němž probíhá společenský vývoj, přičemž diferenciaci tohoto prostředí má převážně jen modifikující úlohu. Tím se ovšem geografické studium stává spíše určitou formou monitorování transformace, formou postřádající hlubší poznávací originalitu. Eventuální snahy o explanaci vývojových tendencí jsou pak často přebírány od ostatních společenských věd včetně jejich spekulativní povahy a nedostatečného rozlišování mezi reálným a normativním.

Východiskem překonávání stále převažující, byť již problémově orientované, popisnosti sociální geografie, musí být vyjasnění její předmětové specifičnosti spojené s nalezením odpovídajících pravidelností v sociálněgeografické realitě. Obecně lze charakterizovat tuto specifičnost jako průnik, resp. kombinaci „společenského“ a „environmentálního“, a tedy jako výjimečnou komplexnost podmíněností sociálněgeografických organizací. V těchto podmínkách se uplatňují jak interakce společnosti a přírodního prostředí, tak vnější – možno říci v širokém slova smyslu ekologické – interakce společenských subjektů samotných. Kvalitativní různorodost těchto interakcí a jejich kombinované uplatnění nelze redukovat ani na prostorové formy uspořádání, které jsou jen jejich jevovým projevem, ani na jakousi sociální ekologii doplňující studium vnitřní podstaty společenského vývoje o sekundárně významné, více méně náhodné, zvláštnosti vnějšího prostředí individuálních společností.

Je zřejmé, že v případě studia geografické reality vypovídají získané výsledky v prvé řadě o rozmanitých formách územní diferenciaci. Téma dife-

renciace konečně provází celou historii geografie a je zdůrazňováno snad ve všech jejích definicích. Je však otázkou, zda je geografická diferenciacie důsledkem unikátních kombinací heterogenních jevů a procesů v prostředí nebo zákonitou formou jeho celkového uspořádání. Již Korčák (1941) dokazoval, že tato diferenciacie je pravidelná – vyjádřeno statistickými prostředky má charakter pozitivně krajně asymetrické distribuce. Myšlenkový zvyk dosavadní vědy spojovat opakovatelnost pouze s podobností jevů je tedy nezbytné překonat, neboť opakovatelnost existuje i ve formě výše zmíněného rozrůznění jevů, které lze označovat jako hierarchické. Studium hierarchických diferenciací je proto možné označit za podstatu i specifikum geografie. Hierarchická forma geografické organizace společnosti vyjadřuje tudíž jak vývojovou návaznost sociálněgeografických a fyzickogeografických systémů, tak i relativní autonomii environmentální formy uspořádání společnosti. Společnost v jejím širokém vymezení můžeme chápat jako trojúrovňově strukturovaný systém zahrnující jak homogenitu lidského druhu, tak i vnitřní – relativně omezenou – hierarchizaci sociální organizace, ale také plně rozvinutou hierarchizaci její vnější – environmentální/geografické – organizace. Integrovaná interakce těchto tří struktur je pak primární základnou jejího vývojového pohybu. Geografická nerovnoměrnost v rozvojových podmínkách plní v těchto interakcích úlohu vývojových podnětů, je zdrojem významové hierarchizace částí v rámci celku i jejich specializační diverzifikace. Hierarchická uspořádanost zmíněných podnětů dokládá současně zákonitost, a nikoliv tedy náhodnost, v působení geografické diferenciacie, a proto i zákonitost nerovnoměrného vývoje nebo polarity typu jádro – periférie. Tyto skutečnosti nevylučují ovšem možnost aktivní regionální politiky a oprávněnost uplatňování určitých forem solidarity v této politice. Tyto formy však musí respektovat reálné, a tudíž omezené, možnosti v překonávání důsledků geografické diferenciacie pro kvalitu života lidí, stejně jako potřeby efektivního využití této diferenciacie pro celkový rozvoj společnosti. Jinými slovy to znamená, že nelze normativně stanovit co je „správné“, když nevíme co je „možné“!

Literatura:

- ALBRECHTS, L., MOULAERT, F., ROBERTS, P., SWYNGEDOUW, E. (1989): *Regional Policy at the Crossroads: European Perspectives*. Jessica Kingsley, London, 198 s.
- BARLOW, M., DOSTÁL, P., HAMPL, M. eds. (1994a): *Territory, Society and Administration. The Czech Republic and the Industrial Region of Liberec*. University of Amsterdam, Amsterdam, 230 s.
- BARLOW, M., DOSTÁL, P., HAMPL, M. eds. (1994b): *Development and Administration of Prague*. University of Amsterdam, Amsterdam, 170 s.
- BENNETT, R. J. (1980): *The Geography of Public Finance: Welfare under Fiscal Federalism and Local Government Finance*. Methuen, London, 498 s.
- CLOKE, P., PHYLO, CH., SADLER, D. (1991): *Approaching Human Geography. An Introduction to Contemporary Theoretical Debates*. Chapman Publishing, 240 s.
- DEAR, M. J. (1988): *The postmodern challenge: reconstructing human geography*. *Trans. Inst. British Geogr.* 13, s. 262-274.
- DICKEN, P., LLOYD, P. E. (1990): *Location in Space. Theoretical perspectives in Economic Geography*. Brd. Ed., Harper Row, Publishers, New York, 431 s.
- DOSTÁL, P., ILLNER, M., KÁRA, J., BARLOW, M., eds. (1992): *Changing Territorial Administration in Czechoslovakia. International Viewpoints*. University of Amsterdam, Amsterdam, 215 s.
- GeoJournal* 1994, č. 32, 3.
- GOLD, J. R., GOODEY, B. (1984): *Behavioral and perceptual geography: criticism and responses*. *Progr. Hum. Geography* 8, s. 544-550.

- HAMPL, M. a kol. (1996): Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha, 395 s.
- HARVEY, D. (1973): *Social Justice and the City*. Edward Arnold, London, 336 s.
- HARVEY, D. (1982): *The Limits to Capital*. Blackwell, Oxford, 478 s.
- HOLMEN, H. (1997): Limits to globalization. *European Review*, 5, č. 3, s. 22-49.
- JOHNSTON, R. J., GREGORY, D. SMITH, D. M. eds. (1994): *The Dictionary of Human Geography*. 3. vydání, Blackwell, Oxford, 724 s.
- KORČÁK, J. (1941): Přírodní dualita statistického rozložení. *Statistický obzor* 22, s. 171-222.
- KUHN, T. S. (1962): *The Structure of Scientific Revolutions*. University of Chicago Press, Chicago.
- MASSEY, D. (1984): *Spatial Division of Labour*. Mac Millan, London, 315 s.
- PAVLÍK, Z. a kol. (1996): *Human Development Report. Czech Republic 1996*. UNDP, Faculty of Science, Charles University, Prague, 91 s.
- SAYER, A. (1984): *Method in Social Science. A Realist Approach*. Hutchinson, London, 313 s.
- SAYER, A. (1991): Behind the locality debate: deconstructing geography's dualism. *Environment and Planning A*, 23, s. 283-308.
- SIMMONS, I. G., MANNION, A. M. (1995): *The Changing Nature of the People – Environment Relationship: Evidence from a Variety of Archives*. Faculty of Science, Charles University, Prague. 119 s.
- SMITH, D. M. (1977): *Human Geography: a Welfare Approach*. Edward Arnold, London, 402 s.
- TAYLOR, P. J. (1981): Geographical scales in the world systems approach. *Review*, 5, s. 3-11.
- TAYLOR, P. J., JOHNSTON, R. J. (1979): *Geography of Elections*. Penguin, London.
- TUAN, Y. F. (1976): Humanistic geography. *Ass. Am. Geographers*, 66, s. 266-276.
- WALLERSTEIN, I. (1979): *The Capitalist World-Economy*. Cambridge University Press, Cambridge.
- WALLERSTEIN, I. (1984): Long waves as capitalist process. *Review*, 7, s. 559-575.

Summary

RESEARCH TRENDS IN SOCIAL GEOGRAPHY

The present stage of broadly perceived social geography, i.e. human geography, is usually labelled as post-positivistic geography. Such an expression, however, has only a general meaning as it covers a number of different research orientations. The rejection of a paradigm that labels geography as a space science is a unifying principle, as is the emphasis on the key role of human activity and subjectivity, on communities and social institutions. Consequently, new paradigms are much similar to those of social sciences. Close links between social geography and social science are emphasized. As a result, alternative study concepts come to existence and more diversified research directions reflect above all structuralist and voluntaristic approaches. Current development brings new positive moments: research becomes more interdisciplinarily oriented, political, economic, sociological, and environmental studies become interconnected. In this sense a new quality of integral tendencies occurs resulting from the problem-oriented character of research topics. Applied studies are given a special attention, too. In addition to research "evergreens" (regional development, urbanization), special emphasis is put on investigation of individual behaviour (for instance migrational motivation), of geographical organization of institutions and their behaviour (large corporations, regional administration bodies, etc.). The elaboration of evaluative aspects based on scale differentiation and studies of interactions between structures and processes on the local – regional – national – global levels are also important.

General tendencies have been relatively very soon reflected even in the retarded Czech social geography. The post-1989 social and political changes played an important role in this process as they in many aspects brought also changes of the social-geographical reality. This historically unique change gave rise to a specific – yet very important – branch of the Czech social geography which is called "geography of transformation". This is a complicated topic, however, as it requires combined studies of post-totalitarian transformation processes in a narrow sense and studies of general intensifying processes that contribute to the rise of post-industrial society. Also geographical interpretations follow two major lines:

they either examine the influence of different social geographical factors on the course and success of social changes, or study the changing character of the social geographical organization itself (changes and relations within the settlement hierarchy, etc.). The fact that the above mentioned aspects are undoubtedly interrelated should challenge geographers to seek an integral theoretical model of changes within the social geographical systems – a model we still lack.

(Pracoviště autora: katedra sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty UK, Albertov 6, 128 43 Praha 2.)

Do redakce došlo 30. 6. 1998

Lektorovali Jiří Blažek a Petr Dostál